

“NAVOIY MUSAMMATLARIDA MA’NAVIY SAN’ATLAR”

MATLUBA HAMRAYEVA ODILBEKOVNA

Urganch davlat universiteti magistratura bosqichi talabasi

Adabiyotshunoslik: o'zbek adabiyoti mutaxassisligi

Xorazm viloyati Yangiariq tumani 28-son maktabi ona tili va adabiyoti

fani o'qituvchisi

Tel: +998995527555

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola dabiyotimiz tarixi yana shundan dalolat beradiki, she'riy san'atlar shoir badiiy salohiyatini ko'z-ko'z qilish, uning xilma-xil san'atlardan mohirona foydalanish usullarini namoyish etish emas, balki ijodkor badiiy tafakkur dahosining ko'lami, yuksak ijtimoiy-axloqifoyalarni jilolantirish san'atkorligi ifodasi bo'lib kelgan. She'riy san'atlar muayyan badiiy tamoyillarga asoslangan. Bulardan eng muhimi she'riy san'atlarning asar mazmuni bilan uzviy bog'liqligi sanaladi.[1]

Kalit so'zlar: adabiyot, san'at, mumtoz she'riyat, janr, she'riyat.

KIRISH

Ma'lumki, musammat arabcha so'zidan olingan bo'lib, "ipga o'tkazilgan marvarid" degan ma'noni bildiradi. Musammat deganda, musallas, murabba', muxammas, musaddas, musabba', musamman, mustasne', muashshar shakllarining umumiy nomi anglashiladi. Musammat she'r bandlarining baytdan tashqari turlarini anglatuvchi umumiy atama hisoblanadi. Manbalarda ilk musammatlar yaratgan shoirlar sifatida Manuchehri Damg., oniy (vaf. 1040) va Qatron Tabriziy (XI asr o.,rtalari) nomlari tilga olinadi. Keyinchalik esa Lomeiy Gurgoniy, Abdulvose', Hoja Imodi Faqeh, Azhariy kabi shoirlar she'riyatida ham musammatlarning go.,zal namunalari yuzaga keladi. O.,zbek mumtoz she'riyatida musammat yozish esa Hofiz Xorazmiy va Gadoiy ijodiyotidan boshlanadi.[2] Kuzatishlarimiz Hofiz Xorazmiyning musammat she'riy shakllaridan bo.,lgan 9 bayt 45 misradan iborat muxammas yaratganini ko.,rsatadi [20;259]. Bu haqda fidoyi olim Hamid Sulaymonov xayrli ishlarining davomchisi, Xorazmiy she'riyatini maxsus o.,rgangan adabiyotshunos Mo.,minjon Sulaymonov shunday yozadi: "Hofiz Xorazmiyning tarkiband va muxammasi, ikki mustazodi garchi son jihatidan kam bo.,lsa ham, bu janrlarning o.,zbek adabiyotidagi dastlabki mumtoz namunasi

hisoblanishi bilan qimmatlidir” [14;12]. Ilmga bu kabi yangi fikrlarning kelib qo„shilishi ba“zi munozarali o„rinlarga aniqlik kiritadi.[3]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Kuzatishlar musammat haqidagi eng mukammal ta“rif va ma“lumot Xusayn Voiz Koshifiyning “Badoye“ ul-afkor fi sanoye“ul - ash“or” risolasida mavjud, – deb hisoblab, unda berilgan quyidagi ta“rifni keltiradi: “Musammat shuldurki, barcha misralar bir-biriga mos qofiyalar bilan ta“minlanadi, faqat oxirgi misra qofiyasi boshqacha bo„ladi” [7;31]. Biz ham mana shu ta“rifni to„la va mukammal deb hisoblaymiz, bu va yuqorida keltirilgan nazariy asoslarga tayangan holda: “Arab tilida ipga o„tkazilgan marvarid ma“nosini anglatuvchi musammat – har bandi 3 misradan 10 misragacha bo„ladigan, 1-banddan boshqa bandlarining oxirgi bir yoki ikki misrasi yuqoridagi misralar bilan qofiyalanmaydigan, lekin vaznda bir bo„lgan she“riy shakllarni jamlovchi janrdir”, – deya ta“rif beramiz va quyidagi turlarga tasnif qilamiz: musallas, murabba’, muxammas, musaddas, musabba’, musamman, mutassa’, muashshar. Bular orasida 5 ta she“riy shakl, ya“ni murabba“, muxammas, musaddas, musamman, muashshar ham Koshifiy asarida mukammal ta“rif topadi. Undan oldingi she“rshunoslar musammatning 3 turigagina izoh berganlar [7;32]. Musammat she“riy shakllari ichida musabba“ va mutassa“ yozish ancha kam uchraydi.[4]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

1. Mustaqil musammatlar. 2. Tazmin musammatlar. Mustaqil musammatlar – tom ma“nodagi mukammal tasmitlar bo„lib, ular g„azal asosida yaratilmasligi, yoki tazmin tariqasidagi musammatlardek o„zga she“rdan jumla, misra, bayt kiritilmasligi bilan ajralib turadi. Ko„pincha bu tur musammatlarda: 1.Bandlardagi oxirgi misra bir xil takrorlanadi; 2.Ko„pchilik g„azal asosida yaratiladigan musammatlardek, birinchi banddagi oxirgi ikki misra radifi bir xil bo„lmaydi; 3.Taxallus oxirgi bandning yuqori qismlarida beriladi, g„azal maqta“idagidek so„nggi bandning keyingi ikki qismidan birida berilmaydi.[5] Tazmin musammatlarda – bir she“r o„zga bir she“rga qisman yoki to„liq iqtibos (ba“zan juz“iy o„zgarishlar bilan) qilinadi. Bu tur musammatlarni “g„azal asosida yaratiladigan musammatlar” deb atamaganimizning sababi bor. Chunki, bular bir hodisa emas, balki g„azal asosidagi musammat tazmin musammatning bir turidir. Fors-tojik mumtoz poetikasiga bag„ishlangan asarda e“tirof etilishicha, tazmin borasidagi fikrlarni nafaqat rivojlantirgan, balki ilmiy boyitishga ham ulkan hissa qo„shgan Xusayn Voiz Koshifiy o„zining “Badoye“ ul-afkor” asarida tazminning bir qancha turlari qatorida oldin hech bir manbada kuzatilmagan, bir she“r butunlay boshqa she“rga singdirilgan

va bir butunlik hosil qilgan, yangi taxmis va tasdis turlariga izoh va misollar keltiradi [8;69]. Demak, tazmin musammatlar to,,liq yoki noto,,liq bo,,lishi mumkin.[6]

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, buyuk mutafakkir shoirimiz Alisher Navoiy ijodidagi badiiy san`atlar har tomonlama mukammal, o`zining badiiy nafosati bilan , hilma-hil ifoda usullari bilan berilgani-o`zbek tilimizning g`oyatda boyligi va go`zalligini, shuningdek nozik va teranligini yorqin hamda jonli lavhalarda ifodalashini ko`rsatib turibdi. Bularni chuqur o`rganish yangi O`zbekistonimizning yosh mutaxassislari uchun nihoyatda zarur deb bilaman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ҳожиаҳмедов А. Шеърӣ санъатлар ва мумтоз қофия, Шарқ, -Т., 1998. -Б.4
2. Қаюмов А. Асарлар 3жилд, Mumtoz so`z, -Т., 2009.-Б.147
3. Навоий Алишер. Мукаммал асарлар тўплами. 20 жилдлик. 1-2 жилдлар. Фан, -Т., 1987-1988. -Б.144
4. Xusayniy Atoullo Mahmud. Badoye` us-sanoye`. –Т.: Adabiyot va san`at, 1981.
5. Shayxzoda M. Asarlar olti jildlik. IV jild. G,,azal mulkinging sultoni. –Т.: Adabiyot va san`at, 1972.
6. Hamidulla Boltaboyev. Sharq mumtoz poetikasi manbalari. 1-kitob. –Т.: 2008. O,,zbekiston milliy ensiklopediyasi,